

БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

МАКОВЕЦЬКА В.В. - аспірант кафедри цивільного права та процесу Факультету
№6 Харківського національного університету внутрішніх справ

В статті досліджується батьківське виховання як окремий об'єкт громадянських правовідносин з метою надання юридичної характеристики цьому поняттю, визначення поняття батьківського виховання в громадянсько-правовому сенсі та дослідження прав та обов'язків, що входять до системи батьківського виховання.

Постановка проблеми. Наразі в українській науці відсутній єдиний підхід до визначення батьківського виховання як об'єкта громадянських та сімейних правовідносин. Також відсутня єдина позиція щодо прав та обов'язків дітей та батьків, що входять до системи батьківського виховання. Тому необхідно надати чітку юридичну характеристику батьківському вихованню як об'єкту громадянських правовідносин та внесення відповідних змін до українського законодавства.

Мета статті. Визначити юридичну природу батьківського виховання як окремого об'єкта громадянських правовідносин. Дослідити права та обов'язки дітей та батьків, що входять до системи батьківського виховання.

Визначення основного матеріалу. Дано визначення батьківському вихованню, як об'єкту громадянських правовідносин. Проаналізовано батьківське виховання як об'єкт права та визначено його основні риси. Названо основні права та обов'язки дітей та батьків, що входять до

систему батьківського виховання. Пропонується виділити таке право дитини як право на вільний доступ до необхідної для її гармонічного розвитку інформації.

Висновки. Наразі не існує чіткого єдиного визначення батьківського виховання як об'єкта громадянських або сімейних правовідносин. Також не існує єдиного підходу до визначення переліку прав та обов'язків батьків та дітей, що входять до системи батьківського виховання. В той же час, прийняття та законодавче закріплення такого переліку є дуже необхідним для більш ефективного захисту прав дитини та захисту її інтересів.

Ключові слова: особисте немайноправне право, батьківське виховання, права та обов'язки.

Постановка проблеми

Сьогодні дедалі актуальнішою стає проблема захисту прав дітей на батьківське виховання. Однак у вітчизняному законодавстві відсутнє визначення як самого права на батьківське виховання так і вичерпного переліку прав та обов'язків дітей та батьків, що входять до нього. При цьому проблемою є не тільки недосконалість нормативно-правового захисту, що регулює відносини у сфері здійснення батьківського піклування, а й відсутність єдиної позиції серед науковців щодо юридичної характеристики батьків-

ського піклування як об'єкта цивільних правовідносин.

Саме тому доцільним є модернізація вітчизняного законодавства (зокрема – Сімейного кодексу України), що регулює відносини у сфері здійснення батьківського піклування. Також у законодавстві необхідно закріпити механізм правового забезпечення прав дитини на батьківське піклування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проблематиці цивільного та сімейного права у сфері здійснення батьківського піклування присвячено цілу низку наукових праць таких дослідників, як О.О. Балко, І.В. Волощук, С. Гром, Б.К. Левківський, О.В. Мельник, Л.А. Ольховик, О.В. Синегубов, Т.А. Шумілова та інші.

Мета статті

Надати юридичну характеристику батьківському піклуванню як об'єкту цивільних правовідносин. Обґрунтувати та сформулювати пропозиції по вдосконаленню вітчизняного законодавства у відповідній сфері.

Виклад основного матеріалу

Основною функцією сім'ї, як зазначає Б.К. Левківський, є виховання дитини як майбутнього члена суспільства та громадянина, та саме від виховання у сім'ї залежить, якою стане людина в майбутньому [4]. Крім того, діти наразі є однією з найменш захищених категорій осіб, через відсутність можливості самостійно захищати свої права. Так, І.В. Волощук зазначає, що «відсутність можливостей (як фізичних, так і фінансових, соціальних тощо) самостійного захисту від посягань на її свободу, призводить до численних порушень прав дітей у всьому світі, і зокрема, в Україні [2, с. 19]. Отже, держава має приділяти посилену увагу захисту права дітей на належне батьківське виховання.

Тому вкрай важливим вбачається надання визначення батьківського вихован-

ня як об'єкта цивільного права та дослідження системи прав та обов'язків батьків та дітей, що його утворюють. На жаль, наразі вітчизняне законодавство не містить визначення поняття батьківського виховання. Єдиної наукової концепції щодо визначення такого поняття теж наразі не існує. Для того, щоб запропонувати таке визначення, перш за все необхідно окреслити характерні риси батьківського піклування та дослідити права та обов'язки, що до нього входять.

Говорячи про права та обов'язки, що входять до системи батьківського піклування, безперечно, слід вести мову про особисті немайнові права та обов'язки, оскільки саме вони характерні для відносин батьків та дітей. Так, О.В. Мельник зазначає, що «саме особисті немайнові відносини займають провідне становище у відносинах батьків і дітей, оскільки дитина найчастіше ще не має власного майна і цілком залежить від батьків, як у матеріальному, так і в емоційному плані» [5, с. 125].- З цього можна дійти висновку про немайнову особисту природу батьківського виховання як об'єкта цивільних правовідносин.

Слід констатувати, що наразі вітчизняне законодавство не містить достатньо ефективного механізму захисту прав дитини на належне батьківське виховання. О.В. Синегубов зазначає, що «реалії сьогодення вимагають перегляду процедур реалізації в Україні прав дитини, передбачених Конвенцією ООН про права дитини та чинним законодавством. Адже до сьогодні в законодавстві практично відсутній принцип дотримання найвищих інтересів дитини, який є базовим у Конвенції» [9, с. 128]. Тому вкрай важливим є створення системи норм, де буде закріплено принцип дотримання найвищих інтересів дитини та буде міститись механізм правового забезпечення цього принципу.

Слід зазначити, що, на наш погляд, батьківське виховання як об'єкт цивільних правовідносин складається з двох основних великих блоків – обов'язку бать-

ків на батьківське виховання та права дитини на батьківське виховання, що тісно пов'язані між собою. Однак слід наголосити, що існують і два менших блоки – права батьків на виховання дітей та обов'язки дітей у сфері здійснення батьківського виховання (про це докладніше далі).

Спочатку необхідним є надати визначення поняття «обов'язок батьків».- Т.А Шумілова, досліджуючи обов'язки батьків як об'єкта правовідносин, виокремлює такі їх характерні риси:

1. Це основні обов'язки людини, що закріплені в Конституції та характеризуються евентуальністю та мають адресний характер (направлені лише на одну групу осіб, у яких виникають відповідні права – дітей).

2. Ці обов'язки водночас є й правом батьків, а тому необхідним є використання терміну «правообов'язки батьків».

3. Для батьківських обов'язків базисом є не тільки норми права, а й норми моралі [10, с. 8].

У цілому з цієї думкою потрібно погодитись, однак все ж таки пропонується наголосити, що, на нашу думку, обов'язки батьків не є одночасно їх правом. Право завжди носить диспозитивний характер (не потребує обов'язкової реалізації), водночас обов'язок завжди має імперативний характер (закріплений в нормативно-правових актах обов'язок має виконуватись). А тому, права та обов'язки батьків є двома окремими категоріями. Крім того, батьківські обов'язки дійсно базуються на нормах моралі, однак, досліджуючи їх у правовому контексті, вбачається недоцільним виокремлення цієї характерної риси.

Пропонується назвати такі характерні риси обов'язків батьків у сфері здійснення батьківського виховання:

1. Направлені на реалізацію права дітей на батьківське виховання. Тобто система обов'язків батьків у сфері здійснення батьківського виховання тісно пов'язана з системою прав дитини на належне батьківське виховання та кожному праву кореспондує відповідний обов'язок.

2. Ці обов'язки передбачені чинним законодавством України. З точки зору цивільного права, лише ті обов'язки, що прямо закріплені у чинних нормативно-правових актах, мають обов'язкову юридичну силу.

3. Забезпечують виконання принципу дотримання найвищих інтересів дитини, який закріплено у Конвенції ООН про права дитини.

Щодо терміну «виховання», то В.С. Гром, досліджуючи це питання, пропонує таке визначення В. Даля: виховання – «підкування про речові та моральні потреби малолітнього» [3, с. 161]. Пропонується все ж таки визначити, що виховання у цивільно-правовому контексті є не просто підкуванням, а системою взаємопов'язаних прав та обов'язків батьків та дітей.

У ч. 3 ст. 55 Закону України «Про освіту» зазначені такі обов'язки батьків у сфері здійснення батьківського виховання: виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля; сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню дитиною передбачених нею результатів навчання; поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу; дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя; формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану; настановами й особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; формувати у дітей усвідомлення необхідності додержуватися

Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України; виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України; дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності) [7].

Можна дійти висновку, що ця норма містить вичерпний перелік обов'язків батьків у сфері здійснення батьківського виховання під час освітнього процесу. Водночас, на жаль, чинне законодавство не містить переліку прав та обов'язків батьків та дітей у сфері здійснення батьківського виховання в цілому чи по інших підсистемах.

Важливо зазначити, що обов'язки батьків у сфері здійснення батьківського виховання складно визначити, оскільки вони носять суб'єктивний характер. Так, обов'язки щодо батьківського виховання можуть по-різному трактуватися в залежності від релігійних, національних, класових чи інших особливостей конкретної родини.

Важливо зазначити, що у законодавстві закріплено не тільки обов'язки батьків під час здійснення батьківського виховання, однак й обов'язок дітей. Так, у ч. 1 ст. 172 Сімейного кодексу України зазначено, що дитина, повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу. Тобто існує обов'язок дитини піклуватись про батьків, який закріплено у вітчизняному законодавстві. Цей обов'язок дитини фактично є основою блоку обов'язків дітей у сфері правовідносин, пов'язаних із здійсненням батьківського виховання.

Досліджуючи обсяг прав, що входять до системи батьківського виховання, перш за все необхідно визначитись із співвідношенням понять «батьківські права» та «право на виховання».

О.О. Балко зазначає, що поняття «батьківські права» та «право на виховання» збігаються та мають однаковий зміст [1, с. 26]. Однак пропонується все ж таки відрізнити ці два поняття, хоча вони дійсно є досить близькими за змістом. Наприклад, визначене у ч. 1 ст. 172 Сімейного кодексу України право батьків на піклування, яке є обов'язком їх дитини, безперечно, є батьківським правом, однак, на наш погляд, не входить до системи права на виховання. Отже пропонується визначити, що право на виховання входить до системи батьківських прав та є вужчим за обсягом. Щодо співвідношення понять «право на виховання» та «батьківське виховання» як об'єктів цивільних правовідносин, то на наш погляд, «батьківське виховання» також є ширшим за змістом, оскільки охоплює й обов'язки щодо здійснення батьківського виховання.

Дослідження обов'язків батьків у сфері здійснення батьківського виховання є неможливим без аналізу прав дітей, що відповідають таким обов'язкам. Щодо визначення переліку прав дитини в системі батьківського виховання, Л.А. Ольховик, говорячи про права дитини на виховання, виокремлює такі права:

1. Право дитини на спілкування із членами сім'ї.
2. Право дитини на забезпечення своїх інтересів.
3. Право дитини на батьківське розуміння.
4. Право дитини на повагу.
5. Право дитини на проживання в сім'ї.
6. Право дитини на належний догляд і турботу [6, с. 109-115].

Враховуючи той факт, що дослідники прав людини в останній час виокремлюють такий вид прав людини, як право на інформацію, пропонується доповнити цей перелік правом дитини на вільний доступ до необхідної для її гармонійного розвитку інформації. Під цим правом пропонується розуміти надання дитині доступу до інформації, що сприятиме її розвитку, а саме: книг, аудіо-, відеоматеріалів тощо.

Важливо наголосити, що доступ дитині має надаватись не в цілому до окремих видів інформації (наприклад, відеоматеріалів) без обмежень, а лише до конкретних джерел інформації, які необхідні для гармонійного розвитку дитини. Також певним чином можливо розглядати це право як право на вільний доступ дитини до необхідної для її гармонійного розвитку інформації в мережі Інтернет. Хоча на даний момент часу таке право людини ще не виокремлюють, однак, враховуючи той факт, що Інтернет стає невід'ємною частиною нашого життя. Тому право на вільний доступ до мережі Інтернет (звісно з окремими обмеженнями) може розглядатись як нове право людини (а з обмеженнями – й дитини). Важливо наголосити, що у разі гарантування згаданих вище прав, право на вільний доступ людини до мережі Інтернет має забезпечуватись державою, а право на обмежений доступ дитини до мережі Інтернет – батьками.

У Доповіді спеціального доповідача з питань сприяння та захисту права на свободу думок та їх вільного вираження Франка Ла Рю зазначено, що забезпечення вільного доступу громадян до мережі Інтернет є пріоритетним завданням для всіх держав світу, оскільки Інтернет є незамінним та важливим інструментом для реалізації широкого кола прав людини [11]. Тому слід наголосити, що рівний доступ до мережі Інтернет має гарантуватись державою та є важливим механізмом захисту прав та свобод людини та громадянина. Враховуючи існуючі складності для дитини у питаннях захисту її прав, саме доступ до мережі Інтернет також може стати важливим інструментом, де дитина зможе як знайти необхідну інформацію щодо її прав, так і звернутися за їх захистом до відповідних органів завдяки електронному листу або використовуючи контакти державних органів, які розміщені у мережі Інтернет.

Також є ще одне право дитини, що входить до системи прав на виховання. Відповідно до ст. 171 Сімейного кодексу

України, думка дитини має бути врахована при вирішенні питань, що стосуються її життя, та дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї [8]. Тому пропонується доповнити перелік прав, що входять до системи прав дитини на виховання право на врахування думки дитини при прийнятті будь-яких рішень, пов'язаних з нею особисто. При цьому слід наголосити, що пріоритет має надаватись не принципу на врахування думки дитини при прийнятті будь-яких рішень, пов'язаних з нею особисто, а принципу дотримання найвищих інтересів дитини.

Виходячи з вищенаведеного, пропонується надати таке визначення батьківського виховання як об'єкта цивільних правовідносин – це складна система взаємопов'язаних особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей, що направлена на дотримання найвищих інтересів дитини, створення оптимальних умов для її розвитку та соціалізації, що направлена на задоволення майнових та немайнових потреб дитини.

Тому пропонується назвати такі характерні риси батьківського виховання як об'єкта цивільних правовідносин:

1. Системність. Права та обов'язки у сфері здійснення батьківського виховання утворюють складну систему. Вони є взаємопов'язаними та поєднані між собою.

2. Особистий немайновий характер прав та обов'язків батьків та дітей у сфері здійснення батьківського виховання.

3. Двосторонній характер. У сфері здійснення батьківського виховання правовідносини виникають між двома основними суб'єктами – батьками та дітьми.

4. Направленість на дотримання найвищих інтересів дитини. Всі правовідносини у сфері здійснення батьківського виховання направлені виключно на дотримання найвищих інтересів дитини, створення оптимальних умов для її розви-

тку та соціалізації, що направлена на задоволення майнових та немайнових потреб дитини.

Висновки

Необхідним є законодавче закріплення системи прав та обов'язків дітей та батьків, що входять до складу прав та обов'язків з батьківського виховання. Пропонується законодавчо визначити такі права дитини, як право на доступ до інформації, що необхідна для її гармонійного розвитку, а також право дитини на врахування її думки при прийнятті будь-яких рішень, пов'язаних з нею особисто. Також важливим є не просто закріплення прав та обов'язків у нормативно-правових актах, а створення ефективно діючого механізму забезпечення права на батьківське виховання. Для цього необхідно законодавчо закріпити визначення батьківського виховання як об'єкту цивільних правовідносин, яке пропонується визначити як складну систему взаємопов'язаних особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей, що направлена на дотримання найвищих інтересів дитини, створення оптимальних умов для її розвитку та соціалізації, що направлена на задоволення майнових та немайнових потреб дитини.

Література

1. Балко О.О. Відносини між батьками та дітьми в країнах романо-германського типу правової системи: історико-правові аспекти / О.О. Балко // Юридична Україна. - 2010. - № 10. - С. 21-28.
2. Волощук І. В. Теорія прав дитини: сучасний стан розробки проблеми / І. В. Волощук // Митна справа. - 2015. -- № 2(2.1). - С. 19-24.
3. Гром С. Сімейне виховання та його вплив на морально-особистісне зростання дошкільників / С. Гром // Молодь і ринок. - 2012. - № 2. - С. 160-166.
4. Левківський Б.К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї : автореф. дис... канд. юрид. Наук : 12.00.03 / Б.К. Левківський. - К., 2004. - 20 с
5. Мельник О.В. Особисті відносини між батьками та дітьми, що виникають внаслідок усиновлення: стан дослідження проблеми/ О. В. Мельник // Часопис цивілістики. - 2014. - Вип. 17. - С. 124-128.
6. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : монографія / Л. А. Ольховик. - Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2009. - 173 с.
7. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. - 2017. - №№ 38-39. - ст.380.
8. Сімейний кодекс: від 10.01.2002-№ 2947-III // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - №№ 21-22. - ст. 135.
9. Синегубов О. В. Здійснення особистого немайнового права дитини на належне батьківське виховання та його захист / О. В. Синегубов // Наше право. - 2014. - № 1. - С. 127-136.
10. Шумилова Т.А. Конституционно-правовое регулирование равенства родительских прав и обязанностей в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук / Шумилова Татьяна Александровна. — Саратов, 2003. - 211 с.
11. Frank La Rue. Report of the Special Rapporteur on Key Trends and Challenges to the Right of all Individuals to Seek, Receive and Impart Information and Ideas of All Kinds Through the Internet [Електронний ресурс] / La Rue Frank // Human Rights Council, U. N. Doc. A/HRC/17/27. - May 16. - 2011. - Режим доступу: https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується батьківське виховання як окремий об'єкт цивільних правовідносин з метою надання юридичної характеристики цьому поняттю, визначення поняття батьківського виховання в цивільно-правовому розумінні та дослідження прав та обов'язків, що входять у систему батьківського виховання.

Постановка проблеми. Наразі в українській науці відсутній єдиний підхід щодо визначення батьківського виховання як об'єкта цивільних та сімейних правовідносин. Також відсутня єдина позиція щодо прав та обов'язків дітей та батьків, які входять до системи батьківського виховання. Тому необхідним є надання чіткої юридичної характеристики батьківському вихованню як об'єкту цивільних правовідносин та внесення відповідних змін в українське законодавство.

Мета статті. Визначити юридичну природу батьківського виховання як окремого об'єкту цивільних правовідносин. Дослідити права та обов'язки дітей та батьків, що входять до системи батьківського виховання.

Виклад основного матеріалу. Надано визначення батьківському вихованню, як об'єкту цивільних правовідносин. Проаналізовано батьківське виховання як об'єкт права та визначено його характерні риси. Названо основні права та обов'язки дітей та батьків, що входять до системи батьківського виховання. Запропоновано виокремити таке право дитини як право на вільний доступ до необхідної для її гармонійного розвитку інформації.

Висновки. Наразі не існує чіткого єдиного визначення батьківського виховання як об'єкту цивільних чи сімейних правовідносин. Також не існує єдиного підходу до визначення переліку прав та обов'язків батьків та дітей, що входять до системи батьківського виховання. Водночас прийняття та законодавче закріплення такого переліку є вкрай необхідним для найбільш ефективного захисту прав дитини та захисту її інтересів.

Ключові слова: особисте немайнове право, батьківське виховання, права та обов'язки.

SUMMARY

The article examines parental care as a separate object of civil law relations with the aim of providing legal characteristics of this concept, defining the concept of parental care in a civil-legal sense, and researching the rights and obligations included in the system of parental care.

Problem formulation. Now in Ukrainian science there is no unified approach to the definition of parental care as an object of civil and family relations. There is also no unified position regarding the rights and obligations of children and parents who are part of the parental care system. Therefore, it is necessary to provide a clear legal description of parental care as an object of civil legal relations and the introduction of appropriate changes in Ukrainian legislation.

Formulation of objectives. The article objectives are to determine the legal nature of parental care as a separate object of civil legal relations and to examine the rights and obligations of children and parents who are part of the parental care system.

The main material presentation. The definition of parental care as an object of civil law relations is given. Analyzed parental care as an object of law and identified its characteristic features. The basic rights and obligations of children and parents, which are included in the system of parental care, are named. It was proposed to highlight such a child's right as the right to free access to the information necessary for its harmonious development.

Conclusions. At the moment there is no clear unified definition of parental care as an object of civil or family relations. Also, there is no single approach to determining the list of rights and duties of parents and children who are members of the parent care system. At the same time, the adoption and legislative consolidation of such a list is essential for the most effective protection of the rights of the child and the protection of his interests.

Keywords: personal law, parental care, rights and obligations.